

דף שבועי

בס"ד

פרשת וארא, תשפ"ב, מספר 1451

התפילה על פי פירוש "אור החיים" הקדוש בפרשיות השעבוד והגאולה

דורון איזנטל

בפירושו הראשון לפסוק הוא מפרש שזעקתם הייתה סתמית, ללא כתובת, אבל מאחר שתפילתם נבעה מצער ומלחץ עבודת הפרך, היא התקבלה אצל הקב"ה, והחל תהליך הגאולה טרם זמנו (שהרי נאמר לאברהם בברית בין הבתרים 'ארבע מאות שנה'). אוה"ח כותב בהמשך (שמ' ג:ז):

"וְאֵת צַעֲקֹתֵם שְׁמַעְתִּי" – פירוש: ועוד בא לפני צעקתם מצרה להם, כי הוסיפו להרע עד שצעקו צעקה מכאב לב, וכמו שפירשנו בפסוק "וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם" וגו' "מִן הָעֶבְדָּה". וזה הקדמת טעם לשליחותו קודם הזמן שהוא להצילו מצרה מעכשיו, שלא ישתעבדו בו באותה שנה שהיו המצריים מוכים מכות גדולות, כי מיום שהתחילו המכות במצרים נסתלק השעבוד מישראל.

פירוש נוסף לביטוי "מִן הָעֶבְדָּה":

עוד ירצה על דרך אומריו: "מִן הַמִּצַּר קָרָאתִי יְיָ עֲנֵנִי בְּמִרְחָב יְיָ" (תה' קיח:ה), כי אחת מהתפילות המתקבלות היא תפילה שמתוך צרה, וכן הוא אומר: "קָרָאתִי מִצָּרָה" (יונה ב:ג), והוא אומר "וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם" וגו'. "מִן הָעֶבְדָּה" – פירוש: לצד שהיתה מצרת העבודה, וכפי זה שועה זו היא תפילה, וצעקה כאב הצרה, הנה היא רמוזה באומריו 'מִן הָעֶבְדָּה' 'ויזעקו', ובזה ידויק על נכון טעם ששינה הכתוב לשונו. שהתחיל לומר: "וַיִּזְעַקוּ וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם" וגו', שהיה לו לומר 'וַתַּעַל זַעֲקַתְּם' וגו', אלא נתכוין לומר שהם זעקו מהצרה וגם שיוועו לה' כאומריו: "וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם". וכפי זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך: "וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם" ששיוועו לא-להים "מִן הָעֶבְדָּה".

כאן, בניגוד לפירוש הראשון, אוה"ח מבאר שצעקתם בעקבות העינוי הייתה תפילה להצילם, הממוענת לקב"ה, ולכן הכפילות: "וַיִּזְעַקוּ" = צעקה מן הצרה, "שְׁוַעְתְּם" = תפילתם לה' שיושיעם. אוה"ח מוסיף:

עוד אולי אומר "מִן הָעֶבְדָּה" ירצה שלא הגיעה השוועה לפני ה' ע"י אמצעי, אלא ביושר עלתה "מִן הָעֶבְדָּה... אֶל הָאֱלֹהִים" שלא על ידי 'בַּעַל כְּנָפַיִם יִגִּיד דְּבָרְךָ' (קה' י:כ).

"אור החיים" (להלן אוה"ח) הקדוש מציב בפירושו לתחילת פרשת "וְאֶתְחַנֵּן" (דב' ג:כג) ארבעה תנאים הנדרשים על מנת שתתקבל התפילה:

אחד שיתפלל כעני הדופק על הפתח כדרך אומריו (מש' יח:כג) "תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר רִשׁ". ב' שיבקש ממקור הרחמים. ג' זמן התפלה, כדרך אומריו: "וְאֲנִי תַפְלֵתִי לָךְ ה' עַת רְצוֹן" (תה' סט:יד). ד' שתהיה תפילתו מפורשת ולא תהיה סובלת פירוש בלתי הגון... והוא מה שנתכוון משה במאמרו כאן "וְאֶתְחַנֵּן" – לשון תחנונים, זה כנגד תנאי ראשון. "אֶל ה'" – שביקש ממקור הרחמים, זה כנגד תנאי שני. "בַּעַת הַהוּא" – פירוש בעת הידועה לקבלת תפלה שהיא עת רצון, כי מי יודע עת הרצון כמשה, ואפשר שזה היה בעת אשר אמר לו ה' (שם ב:כד) "החל רש", ארץ סיחון ועוג, וזה מכוון לדברי רבותינו ז"ל שאמרו לאחר שכבש ארץ סיחון ועוג וכו', זה כנגד תנאי שלישי. "לֹאמַר" – פירוש: פירש אמריו כמצטרך שלא יסבלו דבריו דבר בלתי הגון, זה כנגד תנאי רביעי.

תהליך גאולתם של ישראל, המתחיל במכות מצרים ונמשך אל תוך המדבר, משמש "בית ספר" לאמונה עבור העם שנולד זה עתה. עקרון התפילה הוא יסוד ובסיס לקשר בין העם לא-לוהיו, ולכן דרכי התפילה באות לידי ביטוי בתחילת התקופה, ואוה"ח מרבה להדגישם בפירושו. נעיין בכמה דוגמאות.

בפרשת "שמות" הכתוב מספר: "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּאָּחַז בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבְדָּה וַיִּזְעַקוּ וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֶבְדָּה. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקַתְּם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב" (ב:כג-כד). ואוה"ח מפרש:

"מִן הָעֶבְדָּה" – פירוש: לא שצעקו לא-ל שיושיעם, אלא צעקו מן הצער כאדם הצועק מכאבו. ומודיע הכתוב כי אותה צעקה עלתה לפני ה', והוא אומר "שְׁוַעְתְּם" וגו'. "מִן הָעֶבְדָּה" פירוש 'מצער העבודה'. 'וישמע ה' את נאקתם' – פירוש: הרמת קול כאבם.

* הרב דורון איזנטל, מנהל חטיבת הביניים בישיבת דרכי נועם, פתח תקווה.

הקושיא על משה, שבמקום שיאזור חלציו בתפלה ובתחנונים, בא בטענה לפני ה' "עוד מעט" וגו' (שם:ד), שיראה כי לא חשש על צמאונם ועל מות בני ישראל בצמא... ונראה כי ה' ניסה אותם, להדריכם לשאת עיניהם ולהתפלל לפני ה', כי זה עיקר גדול באמונה ובהשלמת הנפש, ותמצא שנתחכם ה' על הדבר, ולא נתן להם מן יום לחודש, אלא דבר יום ביומו, ואשר על כן מנע מהם הנס, עד שיתחננו למול קונם, וישמע צעקתם. ומודיע הכתוב כי במקום שיצעקו לה' היו מריבין עם משה... לזה סדר הכתוב סדר המעשה "ויצמא" וגו' "ויילך" וגו', לומר שלא עשו דבר זולת זה. הא למדת כי לא צעקו לה', וכן העיד הכתוב על "נסתם" וגו' "היש ה' בקרבנו אם אין" (שם:ז), הא למדת כי לא היו מצדיקים בההשגחה, והן האדון ברוך הוא היה מכריחם לצעוק אליו ולהסיר המחשבה הרעה באמצעות תוקף הצימאון. וכל זה השכיל והבין משה, ולזה לא התפלל אל ה', והיה מצפה לתקוות האדון מהם. וכשראה כי גדל הכאב, אמר לפני ה': "מה אעשה לכם הזה" – פירוש: מה אעשה להם להרחיק תלונתם מעלי, ומזה תדע כי הרגיש משה כי אין דבר זה תלוי בתפילה (שלו), שאם לא כן היה מתפלל כמו שעשה על הים... עד שיענהו ה', וטען עוד לפני ה' "עוד מעט" וגו', פירוש: אם תוסיף לצערם עוד מעט, תולדות הדבר שתצא מהם היא שישקלוננו, ולו יהיה שאתה תוסיף לצערם עד שיצעקו לפניך בבכי רבה ותצא כוונת ה' לפועל... וראיתי לתת לב איך עם ה' הרואים דברים המופלאים והנוראים, במצרים ועל הים ובמדבר, יטעו בדבר, ולא יצעקו אל ה'. והלא הם המכירים תועלת הצעקה, כי שמע את נאקתם במצרים! ואולי כי דעתם היה שאין צורך לתפילה על הדבר, ... כי אחר שהביאם למדבר פשיטא שלא הביאם אלא לספק צורכם, שאם לא כן הלא המה אבודים, ולא יצטרכו לתפילה, ואין זה אלא שאין ה' בקרבם, והוא הניסיון שאמרו 'היש ה' בקרבנו' וגו'.

לקח גדול למדנו מדברי "אור החיים"; גם אם נדמה לנו שהקב"ה מחויב לנו (טענה שיש לפקפק בה...), כל רצונו הוא שנפנה אליו בתפילה. ואם לא נבקש, גם את המובן מאליו לא נזכה לקבל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

זו כוחה של תפילה מתוך צרה, שאינה זקוקה לסיוע בהבאתה אל כיסא הכבוד, אלא עולה ישירות ללא אמצעים לפני הקב"ה.

בפרשתנו, אוה"ח מביא דוגמה לעיקרון הרביעי – הצורך לפרש את בקשת המתפלל. לאחר שפרעה ביקש ממשה שיתפלל אל ה' שיסיר ממנו את הצפרדעים, נעתר משה לבקשה: "ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה" (שם' ח:ח). מדוע פירט משה שמדובר בצפרדעים ששם ה' לפרעה? "מכאן שצריך לפרש תפילתו". על פי עיקרון זה ניתן להבין את כעסה של שרה על אברהם: "ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא פי הרתה ואקל בעיניה ישפט ה' ביני וביניך" (בר' ט:ז). רש"י מבאר:

"חמסי עליך" – כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך עירי לא התפללת אלא עליך, והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך.

וכי אברהם רצה שהבן שעליו הוא מתפלל יבוא מאישה אחרת ולא משרה? בכל אופן שרה רואה בעובדה שהוא לא פירש בתפילתו שהבן יהיה משותף לו ולה את הסיבה לכך שהגר נפקדה ולא היא. כך גם נבין את נדרו המפורט של יעקב לאחר חלום הסולם: "וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש" (בר' כח:כ). מדוע פירט יעקב דבר הברור מאליו, שהלחם יהיה לצורך אכילה והבגד לצורך לבישה? שכן, כך דרכו של המתפלל לפרט: שהלחם יהיה ראוי לאכילה והבגד ראוי ללבישה. כך נבין גם פרשה נוספת. בספר במדבר מסופר: "וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי. וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בדי והחרמתי את עריהם" (כא-א-ב). רש"י מפרש:

"ישב הנגב", זה עמלק שנאמר: "עמלק יושב בארץ הנגב" (במ' יג:ט), ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם, והם אינם כנענים. ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר: "אם נתן תתן את העם הזה בדי" (במ' כא:ב).

למרות שכוונת ישראל הייתה ברורה, מאחר שעיקרה של התפילה בפה, רצו העמלקים לגרום לכך שתפילת בני ישראל לא תתקבל, והטעו אותם לחשוב שהכנענים הם אלו התוקפים אותם. בני ישראל שהבגדים – בגדי עמלקים, והקול – קול הכנענים התפללו בסתם ללא ציון שם העם.

מהפעמים הרבות שבהן נתקלו בני ישראל בחוסר מים במדבר, אוה"ח לומד את חשיבות הלימוד בצורך שבתפילה:

"ויצמא שם" (שם' יז:ג) וגו' הנה הענין יוליד התימה, למה יביאם ה' אל הניסיון הגדול הזה, למות בצמא, וכפי השכל ישער אדם שדבר זה וכדומה תוליד הכפירה, ועוד תגדל